

Història d'una investigació històrica: l'assassinat d'Andreu Nin

Eliminar l'objecte N

Operació Nikolai, reportatge sobre l'assassinat d'Andreu Nin, produït per TV3, ha estat una autèntica revelació. Revelació en dos sentits. D'una banda per tal com representa la possibilitat de reconstruir uns fets; d'altra, perquè estableix un precedent en un gènere d'investigació.

Ni a Madrid, ni a Salamanca, ni a Moscou. Nin va ser assassinat entre Alcalà de Henares i Perales de Tajuna, al mig del camp, a cent metres de la carretera. Orlov, home de Stalin també conegut amb el nom de Xvied, va ser el cap de l'"Operació Nikolai". Autors materials: Orlov mateix, José (un altre agent soviètic) i dos espanyols, per ara anònims.

Set mesos de treball rigorós, intens, un projecte agosarat, una decisió oportuna revelaven, el dijous 5 de novembre, als espectadors de TV3, un dels secrets més ben servats durant anys per la KGB. L'"Operació Nikolai", maquinada pels homes de Stalin per eliminar Andreu Nin era posada al descobert.

La investigació no va ser fàcil, però tampoc temerària. Els arxius de l'ex-Unió Soviètica començaven a obrir-se. Era el moment d'estirar el fil de la història. Començar per Nin era una bona idea. Era començar per una història construïda a partir d'hipòtesis amb molts enigmes sense aclarir.

Dolors Genovès, tot just nomenada directora de Programes Especials de TV3 i Llibert Ferri, especialista en l'ex-URSS de la mateixa televisió, en una conversa de cafè dibuixaven el que podria ser un reportatge apassionant. Ferri tornava de Moscou amb una certesa: els arxius començaven a obrir-se. Era el moment de la veritat, però també era el moment en què la veritat, segrestada durant anys, es podia perdre a una velocitat vertiginosa. Dolors Genovès començava un nou projecte amb l'adjectiu "especial" adherit i volia que així fos. La direcció de TV3 va creure en el projecte. El verd obria el semàfor de la història. Una història il·luminada sempre pel color de la prohibició, el vermell.

Després tot va ser més complicat. La primera investigació es va centrar en

l'Arxiu de la Internacional Comunista. Però obrir-ne les portes tenia unes regles de joc. Un suggeriment a temps, fet per una traductora, va ser un bon inici: una carta d'un dirigent comunista podria facilitar les coses. La bona predisposició de Rafael Ribó a fer la carta aconsegueix que el primer dossier s'obri.

Però no és a l'Arxiu de la Internacional Comunista on es troben els secrets més ben guardats. Cal anar a l'Arxiu de la KGB. Quatre carpetes guardades en el capítol "altament secretes" donaran les claus de la història. La primera que duu el nom de "L'Ajudant" només conté retalls de premsa de Nin sobre els nou anys de la seva estada a Moscou i sobre la seva desaparició. Però si el primer dossier és fins a cert punt decebedor, els altres tres revelen la conspiració.

El segon i tercer són cartes de Xvied, és a dir, d'Orlov. En una d'elles, datada del 23 de maig de 1936, Orlov escriu al Centre una carta relatant molt clarament la conspiració. Després d'explicar com la detenció de 270 falangistes a Catalunya s'utilitzarà per liquidar el POUM, Orlov escriu: "He decidit d'implicar-hi la direcció del POUM i, per fer-ho, hem redactat el document annex que revela la col·laboració de la direcció del POUM amb Falange Espanyola, Franco i Alemanya. Amb tot això es pretén posar en evidència el contacte directe d'un dels seus dirigents amb Franco per impulsar el govern a adoptar un seguit de mesures contra els trotskistes i desacreditar el POUM".

La intenció de la conspiració s'havia trobat, però el document annex no era a la carpeta. Faltava trobar la prova. Una prova que no era a Moscou, sinó 3.000 quilòmetres lluny: a Madrid. Se sabia el contingut de la prova falsa, però aquesta no s'havia localitzat. Era a l'Archivo Nacional de Madrid, més exactament al fons anomenat "Causa General", que aplega totes les activitats repressives. En

una mateixa tarda els investigadors troben el document original, escrit en tinta simpàtica i farcit de números en clau, i la transcripció exacta del missatge. El missatge en clau deia: "N promet enviar a Madrid més membres del POUM perquè el partit sigui una plataforma sòlida per al Movimiento".

La investigació porta fins a un membre de la Brigada Especial, Javier Jiménez Martín, encara viu, testimoni directe de la manipulació de la documentació falsa relativa a la conspiració contra Nin, efectuada per Alberto Castilla. La detenció no triga gens a produir-se. Un altre testimoni presencial és recuperat en el reportatge de TV3. Teresa Carbó, militant del POUM, narra com, assabentada de la detenció de Nin, va a les dependències de la Policia de la Via Laietana de Barcelona i hi veu Nin. Només dues frases. Una pregunta: "¿Qué fas a aquí?". Una resposta: "¿On t'has ficat, desgraciada?" Ningu dels seus no l'havia de tornar a veure.

Però, Orlov en una de les cartes trobades als dossiers de la KGB explica la desaparició de Nin de la presó d'Alcalà d'Henares en mans d'agents soviètics. Val a dir, l'altra cara de la moneda d'una altra invenció. La versió oficial dels fets era que membres de la Gestapo infiltrats a les Brigades Internacionals havien alliberat Nin. En la carta d'Orlov, datada del 24 de juliol de 1937, aquest esmenta per primera vegada el cas "Nikolai". I si fins en aquest punt de la investigació s'havien pogut anar saltant les prevencions de la KGB, ara apareix el primer obstacle, de moment insalvable. Orlov i Iúzik (àlies de José) van esperar al cotxe mentre tres homes de nacionalitat espanyola entraven a la presó per "emportar-se l'objecte". L'objecte era Andreu Nin. La identitat dels tres homes, per ara només té inicials: L., A. F. i I. M. Els noms que hi havia darrere les inicials foren cu-

Els enigmes sobre l'assassinat d'Andreu Nin, aclarits.

ARXIU

rosament camuflats per la KGB. Raó: salvaguardar l'honor de les famílies.

Però no és fins a l'últim dossier que Dolors Genovès i Llibert Ferri troben el destí final de Nin. Un dossier que ja no té per objecte Nin, sinó l'assassí de Nin. Orlov, que va morir als Estats Units durant la dècada dels setanta sense haver fet cap confessió, també cau en desgràcia. Ser conspirador li va servir per a ensumar la conspiració ordida contra ell. Aquesta vegada també tot era previst. El juliol del 1938, Stalin envia un telegrama a Orlov. Li ordena que torni a Moscou. Orlov no torna. Stalin, contrariat, ordena a un funcionari de la KGB a Espanya que elabori un informe sobre els assassinats polítics d'Orlov. És gràcies a aquest informe que se sap com i on van assassinar Nin. Lloc: en un tram de carretera que va d'Alcalà d'Henares a Peralles de Tajuña. Botxins: Xvied (Orlov), Iúzik (José), i dos espanyols. Una vegada més, la identitat dels espanyols és vetada. Els cinc assassinats restants, que consten en el dossier d'Orlov, tampoc no han estat revelats per la KGB. Un cop més, qüestió d'honor.

Si Nin sempre havia estat un personatge

fascinant, la irrupció de l'autèntic relat del seu assassinat després de l'hora de sopar, entre *El Joc del Segle* i el *Telenotícies Nit* ha estat una autèntica convulsió. La ratificació de les hipòtesis fins ara sostingudes sobre el seu assassinat, el descobriment de proves de tota la conspiració, la possibilitat de visualitzar imatges fins ara inèdites sobre un Andreu Nin jove a l'URSS, la recuperació de testimonis vius són fets importants. La introducció, una descripció de com es van situant els agents soviètics: P. Ernogero, V. Codovina, Togliatti, B. Stèpanov, V. Vidali, André Marty en l'entramat comunista de la República, també és una aportació significativa.

Però potser el que és més al·lisonador d'aquest reportatge és que des del periodisme i des d'un mitjà de comunicació com TV3 s'hagi fet una investigació d'aquesta magnitud i transcendència. Periodisme i història han estat massa allunyats aquestes últimes dècades —Ibàñez Escofet no parava de recordar-ho sempre que podia—. Ara s'ha creat un precedent a la televisió que pot ser com obrir una porta. Una porta gran.

A banda els grans debats que suscitarà el reportatge *Operació Nikolai* entre his-

toriadors i polítics (sobre les responsabilitats del govern republicà en els fets, la veritable dimensió de la trama soviètica en les files republicanes i les conseqüències de la seva ofensiva, els fets de maig del 37, l'autèntica projecció internacional d'Andreu Nin i més), debats que, si el país no està marcit, poden ser de sucari-hi pa, hi ha altres qüestions que també es poden plantejar.

¿Què passa amb la resta de documentació que queda a Moscou i que fa referència a Catalunya? ¿Qui se'n pot fer càrrec? ¿Se'n farà càrrec algú? A aquests interrogants quasi simplistes i que no tenen resposta simple, encara se n'hi poden afegir més. La investigació Nin no ha pogut anar més a fons, en alguns aspectes concrets, perquè no s'han pogut consultar documents que són a l'Arxiu de l'Auditoria Militar de la Capitania General de Madrid. ¿Això continuarà passant?. Aquest interrogant en porta un altre: ¿arribar al fons del Sumari Companys, també custodiat en aquest Arxiu Militar, es podrà fer aviat? Ara moltes preguntes resten sense resposta. Però la feina ben feta també serveix per a això.

Elisa Galangau